

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора,
професора кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Білавич Галини Василівни

на дисертаційне дослідження

Мотуз Тетяни Володимирівни

**«Теорія і практика розвитку педагогічного професіоналізму
вчителів в Україні (перша чверть XXI століття)»,**

**представлене на здобуття ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки**

*Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними
планами галузей науки.*

Рецензована дисертаційна робота присвячена суспільно значущій проблемі розвитку педагогічного професіоналізму вчителів України в першій чверті XXI сторіччя, що зумовлено глибинними трансформаціями освітнього простору, євроінтеграційними процесами, цифровізацією суспільства та зміною парадигм сучасної освіти. Актуальність дослідження визначається потребою наукового осмислення нових професійних ролей учителя за умов глобальних соціокультурних і технологічних змін, а також необхідністю концептуального переосмислення підготовки й професійного розвитку педагогічних кадрів відповідно до викликів Освіти 4.0–5.0. Тематика роботи органічно пов'язана з пріоритетними напрямками розвитку педагогічної науки, модернізації системи освіти України, державними стратегіями реформування освіти, зокрема ідеями Нової української школи, цифрової трансформації освітнього середовища та інтеграції до європейського освітнього простору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертацію виконано відповідно до теми, передбаченої планом науково-дослідної роботи кафедри загальної та спеціальної педагогіки КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради «Теоретичні засади і навчально-методичний супровід процесу професійного розвитку педагогів» (Державний реєстраційний номер 0123U104450). Тему дослідження затверджено вченою радою КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради» (протокол №6 від 16.01.2020 р.). Попередню експертизу дисертації проведено в Рівненському державному гуманітарному університеті (протокол №12 від 02 жовтня 2025 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

До найбільш істотних наукових результатів дисертації належить комплексне обґрунтування теорії і практики розвитку педагогічного професіоналізму вчителів в Україні в першій чверті ХХІ століття. Якість дисертаційної роботи забезпечується її науковою новизною. У дослідженні вперше здійснено цілісний аналіз динаміки, змістових характеристик і специфіки розвитку педагогічного професіоналізму вчителя за умов соціокультурних, політичних та економічних трансформацій, які відбувалися в Україні на початку нашого століття. На цій основі здійснено теоретико-методологічне обґрунтування перспективних тенденцій розвитку педагогічного професіоналізму й розроблено рекомендації щодо вдосконалення професійного зростання педагогів за нових соціокультурних реалій у межах визначених хронологічних меж. Узагальнено світовий і вітчизняний науково-педагогічний досвід із проблеми розвитку педагогічного професіоналізму, систематизовано його ключові концептуальні, методологічні та практичні напрями, що стали підґрунтям для створення авторської інтегративної концепції професійного розвитку педагога, яка поєднує еволюцію професійного становлення вчителя із суспільними запитами та логікою індустріальних революцій, розглядаючи глобальні й національні освітні тенденції як взаємозалежні чинники розвитку.

Визначено три послідовні етапи становлення педагогічного професіоналізму вчителів: євроінтеграційно-оновлювальний (2000–2013 рр.), що характеризується гармонізацією із європейськими освітніми стандартами, упровадженням компетентнісного підходу, кредитно-модульної системи та механізмів зовнішнього оцінювання якості педагогічної діяльності; концептуально-реформаторський (2014–2020 рр.), пов’язаний із реалізацією реформи «Нова українська школа», розширенням автономії та партнерської взаємодії, цифровою інтеграцією освіти, запровадженням сертифікації педагогів і створенням мережі центрів професійного розвитку; етап цифрово-резилієнтної трансформації (з 2021 р. донині), що відображає розвиток педагогічного професіоналізму за умов кризових викликів і війни, активне впровадження цифрових технологій і підвищення адаптивності системи професійного розвитку педагогів до швидкоплинних змін.

Уточнено поняттєво-категорійний апарат дослідження шляхом авторського трактування педагогічного професіоналізму як динамічної, інтегративної та контекстно зумовленої системи особистісних, соціальних, технологічних та інституційних характеристик, що формується на перетині концептів «професіоналізм», «майстерність» і «розвиток» та узгоджується з провідними зарубіжними науковими підходами. Також обґрунтовано й уведено до наукового обігу типологію світових моделей підтримки розвитку педагогічного професіоналізму, класифікованих за рівнем інституційної

зрілості та управлінськими стратегіями на три кластери; для кожного з них визначено концептуальні засади, типові професійні ролі вчителя та проаналізовано критерії адаптаційного потенціалу, що дало змогу окреслити напрями інтеграції ефективних міжнародних практик у національну систему безперервного професійного розвитку педагогів. Тут акцентуємо на великій цінності дисертації у вимірі української компаративістики. Подальшого розвитку набули систематизація джерельної бази дослідження та узагальнення уявлень про тенденції розвитку педагогічного професіоналізму вчителів у першій чверті XXI століття, що стало підставою для визначення перспектив його подальшої еволюції.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, аналізом науково-педагогічних джерел, позитивними результатами впровадження матеріалів дослідження в роботу освітніх закладів України. Вивчення доробку Т. В. Мотуз (дисертації, анотацій, опублікованих праць) переконливо свідчить про наявність авторського підходу до висвітлення обраної наукової проблеми. Доцільним і аргументованим є методологічний апарат, обґрунтовано вибрано методи наукового пошуку. У роботі розміщено 11 рисунків.

Основні теоретичні положення та результати дисертаційної роботи широко апробовано на 18 міжнародних, 6 усеукраїнських, 2 регіональних наукових конференціях. Результати аналізу змісту авторських праць (а це 50 наукових і навчально-методичних публікацій (27 – одноосібні), з яких 22 відображають основні наукові результати дисертації (зокрема, 1 одноосібна монографія, 4 публікації у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз Web of Science/Scopus, 1 публікація в зарубіжному науковому виданні, 15 статей у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 1 навчальний посібник), 28 додатково відображають результати дисертації (статті в інших наукових виданнях і збірниках матеріалів наукових конференцій)), доказово свідчать, що наукові положення, висновки та рекомендації, здобуті внаслідок виконаного дослідження, достатньо повно відображають основні положення, викладені в дисертації.

Висновки з дослідження (як до п'ятих розділів, так і загальні) змістовні, логічні, виважені, цілісні, комплексно та концентровано виявляють авторську позицію та високий рівень узагальнення матеріалу, у них чітко простежується взаємозумовленість між метою, завданнями дослідження та всім змістом дисертації. Роботу виконано на високому рівні. Текст рукопису відповідає

науковому стилю сучасної української літературної мови, утім, окремі місця дисертації потребують мовної екологізації.

Значення для науки і практики здобутих дисертанткою результатів

Рецензована дисертація має практичну цінність для історії педагогіки, загальної педагогіки, педагогіки вищої школи, освіти дорослих, порівняльної педагогіки, педагогічного менеджменту тощо. Практичне значення дослідження полягає не тільки в тому, що фактичний матеріал, сформульовані положення й висновки пропонують нове об'єктивне бачення розвитку педагогічного професіоналізму вчителів України в контексті глобальних освітніх трансформацій, а здобуті результати розкривають сучасні тенденції становлення й удосконалення професійної діяльності педагога, демонструють взаємозв'язок національних освітніх процесів із міжнародними підходами до підготовки та професійної підтримки вчителя, а також визначають чинники, що впливають на траєкторії його розвитку в нових соціокультурних умовах. А й у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані як науково-методична основа для розроблення стратегій прогнозування подальшого розвитку педагогічного професіоналізму в Україні з орієнтацією на сучасні освітні потреби й міжнародні стандарти.

Зміст і результати наукового дослідження, а також розроблені авторкою програми обов'язкового освітнього компонента «Організація і управління професійним розвитком педагогів» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти та слухачів курсів підвищення кваліфікації («Інноваційні підходи до управління безперервним професійним розвитком педагогів», «Лідерство та стратегічне управління професійним розвитком педагогів в умовах освітніх трансформацій», «Експертне оцінювання діяльності педагога під час освітнього процесу», «Організація професійного супроводу та наставництва у закладі освіти») можуть застосовуватися науково-педагогічними працівниками під час викладання дисциплін педагогічного спрямування, виконання наукових досліджень, підготовки навчально-методичних видань для закладів вищої освіти; здобувачами вищої освіти – у процесі професійної підготовки до діяльності в освітній сфері; фахівцями центрів професійного розвитку педагогічних працівників, викладачами та методистами установ післядипломної освіти – під час організації підвищення кваліфікації вчителів; а також керівниками закладів освіти й учителями-практиками у процесі професійної діяльності та вдосконалення освітнього процесу.

На особливе відзначення заслуговує надзвичайно широка апробація результатів дисертаційного дослідження: ідеться про 10 закладів, де їх запроваджено, а це засвідчує, що науково-практичне значення праці вже

позитивно оцінили заклади вищої освіти, післядипломної педагогічної освіти України й активно впроваджують в освітній процес.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Дисертація справляє враження завершеного самостійного наукового дослідження, яке має цілісну концепцію і є вагомим внеском у розвиток української педагогічної науки. Понад те, це оригінальна праця, що характеризується достатнім рівнем наукової новизни, переконливою аргументацією висновків і їх практичним значенням, відзначається високим рівнем науково-методологічних узагальнень, а також відображає такий же рівень фахової підготовки здобувачки, її сформованість як високопрофесійної науковиці, здатної до логічного неординарного мислення. Підкреслюємо вміння Т. В. Мотуз підходити до аналізу історико-педагогічних і компаративістичних явищ, яких у роботі є дуже багато, об'єктивно, неупереджено, нам імponує вміння дисертантки аргументовано й критично аналізувати творчі напрацювання українських і зарубіжних науковців тощо.

Розглянемо здобутки Т. В. Мотуз як авторки дисертації більш докладно.

Так, у вступній частині здобувачка обґрунтовує актуальність порушеної проблеми, розглядає її крізь вимір суперечностей, які склалися в теорії і практиці, характеризує стан розробленості проблеми в сучасному науково-педагогічному дискурсі, грамотно окреслює мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, пропонує його концепцію, представляє методологічні й теоретичні засади, хронологічні межі, джерельну базу, розкриває наукову новизну й практичне значення результатів тощо

Цінність дисертаційного дослідження відображається в теоретичному аналізі окресленої проблеми. Зокрема, у першому розділі «Розвиток професіоналізму вчителів в Україні як історико-педагогічна проблема» здійснено ґрунтовне історико-педагогічне осмислення проблеми розвитку професіоналізму вчителів в Україні, що уможливило авторці окреслити її місце в сучасному науково-педагогічному дискурсі. Проаналізовано ступінь наукової розробленості проблеми, актуалізовано її за умов трансформації освітньої системи й суспільних змін початку ХХІ ст. Значну наукову вартість становить системний аналіз джерельної бази дослідження, яка поєднує нормативно-правові, науково-педагогічні та емпіричні матеріали. Авторка переконливо уточнює поняттєво-категорійний апарат, що забезпечує концептуальну чіткість подальшого дослідження.

Позитивним є логічна структурованість матеріалу, методологічна виваженість і прагнення до термінологічної уніфікації, що свідчить про високий рівень наукової культури дослідниці.

Вагомим з погляду педагогічної науки є другий розділ дисертації, який присвячено формуванню концептуального та методологічного підґрунтя дослідження. Т. В. Мотуз демонструє глибоке розуміння еволюції наукових підходів до педагогічного професіоналізму, інтегруючи філософські, педагогічні та міждисциплінарні інтерпретації цього феномена. Особливої уваги заслуговує зіставлення вітчизняних і світових теоретичних традицій, що забезпечує компаративний вимір дослідження. Як уже йшлося, незаперечним науковим здобутком є обґрунтування авторської інтегративної концепції розвитку педагогічного професіоналізму у взаємозв'язку з індустріальними трансформаціями, що засвідчує, з одного боку, новизну дослідницького підходу, з іншого – високий рівень теоретичного узагальнення.

У вимірі порівняльної педагогіки яскравим науковим здобутком дисертантки є третій розділ «Розвиток педагогічного професіоналізму вчителів у міжнародному вимірі», де представлено масштабний компаративний аналіз міжнародного досвіду розвитку педагогічного професіоналізму. Авторка порівнює моделі високоефективних освітніх систем, країн із динамічними освітніми змінами й держав, що перебувають у фазі активних реформ. З-поміж сильних сторін – аналітична глибина, узагальнення світових практик і виокремлення їх адаптаційного потенціалу для українського освітнього простору. Здобувачка демонструє належний рівень компаративістської компетентності й здатність інтегрувати міжнародний досвід в український контекст без механічного запозичення моделей.

На нашу думку, найбільш значущими й центральними в структурі дисертаційного дослідження є четвертий розділ «Тенденції розвитку педагогічного професіоналізму вчителів в Україні (перша чверть XXI ст.)» та п'ятий розділ «Сучасний стан та перспективи розвитку професіоналізації освіти вчителів в епоху глобалізації і технологічного прогресу», у яких подано системний аналіз розвитку педагогічного професіоналізму в Україні у визначених хронологічних межах, переконливо обґрунтовано періодизацію процесу. Позитивним результатом є поєднання нормативного, інституційного та практичного аналізу, що уможливорює простежити реальні механізми професійного зростання вчителя. Особливо цінним є висвітлення впливу воєнних викликів і цифровізації на трансформацію професійної ролі педагога, що надає дослідженню актуального суспільного звучання. Авторка не обмежується історико-педагогічним виміром, а переходить від ретроспективного аналізу до прогностичного осмислення розвитку педагогічного професіоналізму, розкриває особливості української освітньої реальності в контексті концепції Освіти 5.0, окреслює трансформацію професійних ролей учителя за умов цифровізації та глобалізації.

Вважаємо значним науково-практичним здобутком сформульовані рекомендації щодо сталого розвитку педагогічного професіоналізму, які мають прикладний характер і можуть бути використані в освітній політиці, системі післядипломної освіти й управлінні професійним розвитком педагогів. Останній розділ вирізняється стратегічним баченням і прогностичною спрямованістю.

Отже, структура роботи характеризується логічною послідовністю: від історико-теоретичного осмислення проблеми через концептуалізацію та міжнародний аналіз до національної практики й прогностичних висновків. Авторці вдалося поєднати історико-педагогічний, компаративний, міждисциплінарний і прогностичний підходи, що свідчить про зрілість наукового мислення та високий рівень дослідницької рефлексії.

Роботу написано на широкій джерельній базі (1038 найменувань, із них 265 – іноземними мовами), а це: нормативно-правові документи, науково-інтерпретаційні джерела (монографії, статті, дисертації), інформаційно-аналітичні та статистичні матеріали, методичні джерела, електронні ресурси тощо. Водночас зауважимо, що в підрозділі 4.3 задля підвищення рівня наукової верифікованості матеріалу доцільно було б у всіх випадках наведення статистичних показників і фактологічних даних зазначати джерела їх походження.

На особливе схвалення заслуговують додатки до дисертації (11 на 124 сторінках), вони є змістовними, доречними, не тільки ілюструють ключові положення дисертації, а й мають важливе змістове навантаження, водночас в окремих додатках бажано уніфікувати подання джерельної інформації шляхом зазначення бібліографічних покликань, авторства матеріалів, а також нормативних чи емпіричних джерел. Таке уточнення сприятиме подальшому посиленню наукової аргументованості й академічної коректності роботи.

Відомості про дотримання академічної доброчесності

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення Тетяною Володимирівною Мотуз вимог академічної доброчесності за результатами перевірки дисертаційної роботи та опублікованих праць.

Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації

Разом із безперечними здобутками робота містить положення, що можуть стати предметом наукової дискусії та подальшого уточнення.

1. Доцільним видається посилення обґрунтування актуальності роботи у вступній частині дисертації шляхом чіткішого акцентування на ключових здобутках і провідних напрямках розвитку педагогічного професіоналізму вчителів України в першій чверті ХХІ сторіччя, а також залучення

8

репрезентативних статистичних даних (мережа інститутів післядипломної педагогічної освіти, масштаби підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників, динаміка участі вчителів у програмах неперервної освіти, розвиток центрів професійного розвитку педагогів тощо), що підвищило б рівень доказовості висновків і надало дослідженню більш виразного емпіричного підґрунтя.

2. Робота ще більше виграла б, якби Т. В. Мотуз розширила аналітичний фокус другого розділу через поглиблений розгляд чинників розвитку педагогічного професіоналізму, оскільки, на нашу думку, авторка акцент зробила переважно на технологічних передумовах трансформацій, а також доповнила концептуальний аналіз висвітленням соціокультурних, політичних, економічних та інституційних детермінант, які істотно впливали на еволюцію професійної ролі вчителя за досліджуваного періоду.

3. Аналізуючи еволюцію професійної ролі українського вчителя протягом 1991–2025 рр., характеризуючи поступове віддалення від знаннево-трансляційної парадигми до багатовимірної фасилітативно-лідерської, акцентуючи на тому, що професійна роль учителя набуває нових характеристик: педагог стає партнером у реформах, виконує функції фасилітатора, наставника, консультанта й активного учасника змін в освітньому процесі, дисертантці бажано було б уточнити, що ці терміни не закріплено як окремі професійні назви в чинному нормативному полі («Класифікаторі професій», Національній рамці кваліфікацій та ін.).

4. На нашу думку, у викладі матеріалу окремих підрозділів інколи переважає розлогий теоретичний аналіз, тоді як практика професійного розвитку педагогів представлена менш виразно. Тому доцільним було б чіткіше окреслити тенденції розвитку педагогічного професіоналізму за означеними періодами, визначити критерії їх виокремлення та доповнити аналіз конкретними прикладами функціонування інституцій і практик професійного розвитку вчителів України за кожного з умовно виокремлених періодів.

5. Дискусійним видається питання універсальності запропонованої періодизації з огляду на регіональні особливості розвитку освіти в Україні та нерівномірність освітніх трансформацій від 2014 р. і по сьогодні. Видається доречним у межах другого та третього періодів виокремити певні підетапи, зумовлені різними за характером і масштабом суспільними викликами: наслідками світової пандемії (від 2019 р.), кризовими трансформаціями освітнього середовища, умовами російської агресії 2014 р. та повномасштабної війни 2022 р., процесами суспільної мобілізації тощо. Така диференціація уможливила більш виразно відобразити динаміку змін професійної ролі

вчителя, конкретизувати чинники розвитку педагогічного професіоналізму й посилити аналітичну переконливість авторської періодизації.

6. Потребує подальшого розгортання механізм практичної імплементації авторської концепції в систему педагогічної освіти. Утім, цей аспект може стати предметом окремого наукового пошуку.

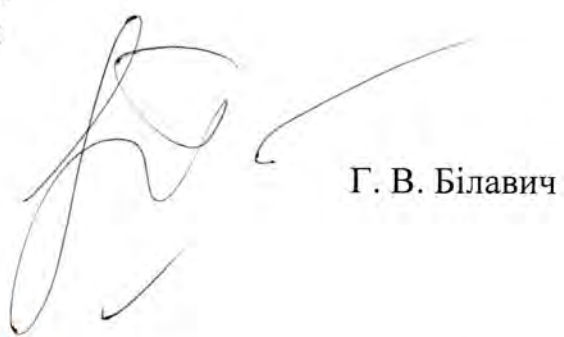
Зазначені зауваження не знижують загальної наукової цінності виконаного дослідження та мають рекомендаційний характер, відкриваючи перспективи для подальшого розвитку порушеної проблематики.

Висновок про відповідність дисертації вимогам

Дисертаційна робота «Теорія і практика розвитку педагогічного професіоналізму вчителів в Україні (перша чверть ХХІ століття)», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки, є самостійною, завершеною науково-дослідницькою роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, важливістю здобутих результатів, їх обґрунтованістю і вірогідністю, практичним значенням відповідає вимогам пп. 7–9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197) та іншим вимогам Міністерства освіти і науки України до дисертаційних досліджень, а її авторка, Мотуз Тетяна Володимирівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
та освітніх інновацій Карпатського
національного університету
імені Василя Стефаника

Г. В. Білавич

Білавич Т. В.
ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
С. М. Шко Орест СМІШКО
04 2026 р.